

Sayı : 13

Sene : 1983 - 1987

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ

TARİH ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

Prof. Dr. İBRAHİM KAFESOĞLU
HATIRA SAYISI

EDEBİYAT FAKÜLTESİ BASIMEVİ
İSTANBUL — 1987

OSMANLI DEVRİNDE KONAR-GÖÇER AŞİRETLERİN İSİM
ALMALARINA DÂİR BÂZİ MÛLÂHAZALAR *

İlham Şahin

Osmanlı devrindeki konar-göçer aşiretlerin isim almaları hususunda bir fikir beyan edilebilmesi, şüphesiz Osmanlı arşiv belgelerinin iyi bir sistem dâhilinde incelenmesi ve tedkik edilmesiyle mümkündür. Bu hususta üzerinde en fazla durulması icap eden arşiv malzemesinin, muhtelif perâkende evrak ve vesîkanın yanında, bilhassa *Tapu-Tahrîr Defterleri*'nin olduğu belirtilmelidir. Konar-göçer aşiretlerin isimlendirilmesine dâir bize bâzı karîneler veren ve hareket noktası sağlayan bu defterlere, aşiretlerin içtimâî teşkilâtları, iktisâdî faaliyetleri, idarecilerinin adları, yaylak-kışlak mahalleri ve ziraatçilik yaptıkları yerler ayrı ayrı kaydedilmiştir. Bu nev'i defterlerin her eyâlet ve sancak için tanzim edilmiş bulunması ve konar-göçer aşiretlerin de muhtelif eyâlet ve sancaklar dâhilinde yaşamış olmasından dolayı, bu husustaki bir araştırmanın yapılabilmesi, şüphesiz konar-göçer aşiretlerin yaşadığı her eyâlet veya sancak defterlerinin incelenmesiyle mümkündür. Böyle olmakla beraber, Osmanlı Devleti zamanında çok geniş bir coğrafi sâhaya yayılmış bulunan konar-göçer aşiretlerin bulunduğu her eyâlet ve sancağın *Tapu-Tahrîr Defterleri*'ni lâyık vechile tedkikin ancak kollektif bir çalışmayı gerektirdiği bilinen bir gerçektir. Bu cümleden olarak konar-göçer aşiretlerin isim almaları hususunda, bilhassa bunların muhtelif adlar altında toplu gruplar hâlinde buldukları yerlerin *Tapu-Tahrîr Defterleri*'nin incelenmesi yoluna gidilmiş; ez-cümle bâzı müteferrik vesîkaların yanında, mevzû ile alâkalı araştırmalardan da istifâde edilmiştir.

* Bu yazı, VI. Millî Türkoloji Kongresi (24-29 Eylül 1984)'ne sunulan tebliğin ta'dil edilmiş şeklidir.

Osmanlı devrinde *Türkmen* veya *Yörük* adıyla bilinen konar-göçer aşiretler, toplu olarak buldukları yerlerde, Halep Türkmenleri, Yeni-il Türkmenleri, Boz-ulus, Esb-Keşân (At-Çeken) ulusu, Ramazanlu ulusu, Dulkadirli (Zülkadirli) Yörükleri, İfrâz-ı Zülkadriyye Yörükleri, Hama Yörükleri, Dânişmendlü Türkmenleri, Ankara Yörükleri, Kütahya Yörükleri, Bolu Yörükleri, Teke Yörükleri, Söğüt Yörükleri, Kastamonu Yörükleri, Ellici Yörükleri, Turhal Yörükleri, Cemele Kalesi Yörükleri ve Yüzdeciyân gibi muhtelif adlarla anılmaktaydılar. Rumeli'dekiler ise, Naldöken, Tanrıdağı (Kara-göz), Selânik, Ofcabolu, Vize ve Kocacık Yörükleri gibi adlarla bilinmekteydiler.

Bu büyük teşekküller arasında yer alan *Halep Türkmenleri*¹ ile, *Hama*, *Ankara*, *Kütahya*, *Bolu*, *Teke*, *Söğüt*, *Kastamonu* ve *Turhal Yörükleri*², hiç şüphesiz, coğrafi sâha olarak buldukları eyâlet, sancak, kazâ veya nâhiyenin adını; *Dânişmendlü Türkmenleri*³, *Dulkadirli Yörükleri*⁴ ve *Ramazanlu ulusu*⁵, Anadolu'da siyasî bir hüviyete sahip olan Dânişmendliler (1071-1177) ile, Dulkadır-oğulları Beyliği (1339-1521) ve Ramazan-oğulları Beyliği (1352-1608)'nin bakiyyesi olduğundan, onların isimlerini; kezâ, *Cemele Kalesi Yörükleri* ise, bugün Kırşehir'in 10 km. kuzeyinde harabe bir halde bu-

1 Bu hususta bk. İlhan Şahin, «XVI. asırda Halep Türkmenleri», *Tarih Enstitüsü Dergisi*, sayı XII, İstanbul 1982, s. 687-712.

2 Bu teşekküllere dâir umumî bir malûmat için bk. Faruk Sümer, «XVI. asırda Anadolu, Suriye ve Irak'da yaşayan Türk aşiretlerine umumî bir bakış», *İktisat Fakültesi Mecmuası* [=İFM], İstanbul 1949-50, XI/1-4, 509-523.

3 Dânişmendlü Türkmenleri'nin 1069-1145 (1659-1733) yılları arasında Anadolu eyâletindeki yerleşmeleri ile sâir kayıtlarını ihtivâ eden bir defterde, bu teşekküle mensup olan cemâatlerin coğrafi sâha olarak Aksaray, Kırşehir, Aydın ve Adana bölgelerine kadar yayıldığı görülmektedir (Başbakanlık Osmanlı Arşivi [BOA], *Maliyeden Müdevver Defterler* [MAD], nr. 7574). Bahis konusu teşekkülün 1069 (1659) tarihinde tanzim edilen bir başka tahriri için bk. *MAD*, nr. 5910.

4 Dulkadirli Yörükleri'nin Kanunî Sultan Süleyman'ın ilk zamanlarında yapılan mufassal bir tahriri, BOA, *Tapu-Tahrir Defteri* [TD], nr. 402'dedir.

5 F. Sümer, *Türk aşiretlerine umumî bir bakış*, s. 514; Aynı yazar, «Çükür-ova tarihine dâir araştırmalar», *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Ankara 1964, I/1, 35-62.

lunan Cemele Kalesi müstahfızlarının tîmâr reâyâsı olduğundan⁶, bu kalenin yâni Cemele Kalesi'nin ismini almışlardır. Konya'nın ova bölgesinde yaşayan ve idârî bakımdan Eski-il, Bayburd ve Turgud adlı üç kazâyâ ayrılan Esb-Keşân (At-Çeken) ulusu'nun, iyi cins at yetiştirmekle şöhret bulmasından ve devlete vermekle mükellef oldukları vergilerini at resmi olarak edâ etmelerinden dolayı⁷, *At-Çeken ulusu* adını aldığı; Saruhan (Manisa) bölgesinde bulunan *Ellici Yörükleri*'nin, her elli hânedan bir eşkinici çıkarması sebebiyle⁸, bu adla anıldığı; *İfrâz-ı Zülkadriyye Yörükleri*'nin, aslında Dulkadirli (Zülkadirli) Yörükleri'ne mensup olmakla beraber, zamanla onların içinden ayrılmış olmasından dolayı bu ismi taşıdığı⁹; muhtelif bölgelerde *Yüzdeciyân* adı ile bilinen konar-göçer teşekküllerin ise, her yüz koyundan 1 koyun ağnâm vergisi vermesinin¹⁰ bu adı almalarına âmil olduğu anlaşılmaktadır.

Sivas'ın güney kısmındaki geniş bir bölgeyi kendisine yurd tutan ve 1548'de teşkil edilmesiyle birlikte Yeni-il adıyla kazâî bir statüyü hâiz olan *Yeni-il Türkmenleri*'nin¹¹ bu adı hangi sebepten almış olduğuna dâir kesin bir fikir beyân edilememekle beraber, Konya bölgesindeki At-Çeken ulusu'nun idârî bakımdan bir kazâsı olan Eski-il'in, Yeni-il'in teşkilinden önce ihdâs edilmiş olması nazarı itibâra alınacak olursa¹², Yeni-il'in de Eski-il'e nisbetle teşkil

6 890 (1485) ve 932 (1526) tarihlerinde tanzim edilen ve Kırşehir'in tahririni de muhtevî bulunan Tapu defterlerinde, Cemele Kalesi müstahfızlarının tîmâr reâyâsı olan ve Cemele Kalesi Yörükleri adıyla bilinen teşekkül, Çanakçı, Kuştimur, Uzun-Yusuf, Erevik ve Hacı-Bâyezidli cemâatlerinden müteşekkil idi (BOA, *TD*, nr. 19, s. 334-336; BOA, *TD*, nr. 998, s. 674).

7 Hamid Hadzıbegić, «Rasprava Ali Čauša iz Sofije o timarkoj Organizaciji u XVII stoljeću», *Glasnik*, Sarajevo 1947, II, 158, 190; İlhan Şahin, «Timâr sistemi hakkında bir risâle», *Tarih Dergisi*, sayı 32, İstanbul 1979, s. 628. Bu hususta yapılan yeni bir araştırma için bk. R.P. Lindner, *Nomads and Ottomans In Medieval Anatolia*, Bloomington 1983, s. 75-103.

8 BOA, *Saruhan TD*, nr. 165, s. 628.

9 *MAD*, nr. 7534, s. 290, 732, 872, 1286.

10 BOA, *Mühimme Defteri* [MD], nr. 81, s. 156, hük. 345; BOA, Kâmil Kepeci ts., *Ahkâm Defteri*, nr. 67, 145b, 196b, 207b.

11 Yeni-il Türkmenleri hakkında bk. İlhan Şahin, *Yeni-il Kazâsı ve Yeni-il Türkmenleri (1548-1653)*, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Yeniçağ Tarihi Kürsüsü'ne sunulmuş basılmamış doktora tezi, İstanbul 1980.

12 Meselâ, II. Bâyezid devrinde tanzim edilen At-Çeken ulusu Tapu defterinde Eski-il kazâsının adına rastlanılmaktadır (BOA, *TD*, nr. 32, s. 379).

edilerek, adını bu sebepten almış olabileceğini düşünmek mümkündür. Yeni-il Türkmenleri'ne pek yaygın olmamakla beraber, bâzan *Üsküdar Türkmenleri* adı da verilmekte idi¹³. Bunun böyle olması, şüphesiz Yeni-il'in 1548'den 1584'e kadar Kanunî Sultan Süleyman'ın kızı Mihrümah Sultan'ın Üsküdar'daki câmi ve imâretine; 1584'den sonra ise, III. Murad'ın anası Atık Vâlide Sultan'm yâni Nurbanu Sultan'ın yine Üsküdar'daki câmi ve imâretine vakfedilmiş olmasından, yâni mâlî ve idârî bakımdan Üsküdar'daki bu tesislere bağlı olmasından ileri gelmiştir¹⁴.

Akkoyunlu'ların bakiyyesi olan ve başta Diyarbekir bölgesi olmak üzere Mardin'in güneyindeki Deyr-i Zor'a kadar uzanan çöl bölgesi ile, Erzurum'a bağlı muhtelif yerlerde yaşayan *Boz-ulus*'un da, bu adı hangi sebepten aldığı bilinmemektedir. Faruk Sümer, Boz-ulus'un Halep Türkmenleri ve Dulkadirli Yörükleri ile sâirlerine mensup olması, yâni ulusun kavmî ve siyâsî bakımdan muhtelif menseli aşiretlerden müteşekkil bulunması sebebiyle, onun bu «Boz» sıfatını almış olabileceği ihtimalini ileri sürmektedir. Ayrıca bir başka ihtimal olarak da, «Boz» renginin bugün Anadolu'da sıhhati bozulmuş kimseler için kullanılması sebebiyle, bir zamanlar Akkoyunlular devrinde siyâsî ikbâl devresinde bulunan bu teşekküle mensup aşiretlerin, bilâhire bu mevkiini kaybederek, mezkûr sıfatı almış olabileceğini kaydetmektedir¹⁵.

Rumeli'de bulunan *Naldöken*, *Tanrıdağı* (*Karagöz*), *Selânik*, *Ofcabolu*, *Vize* ve *Kocacık Yörükleri*, önceleri başlarındaki reislerin adlarına, veya mümeyyiz oldukları vasıflarına göre isimlendirilirlerken, sonradan kesif olarak bir merkez etrafında kalmaları ve yarı yarıya yerleşik hayata geçmeleri neticesinde, buldukları yerlere göre adlandırılmışlardır¹⁶.

Osmanlı Devleti zamanında coğrafî sâha olarak yaşadıkları yerlerin ve bakiyyesi oldukları Anadolu Beylikleri'nin isimleriyle mü-

13 Ahmet Refik [Altınay], *Anadolu'da Türk Aşiretleri (966-1200)*, İstanbul 1930, s. 121.

14 Şahin, *Yeni-il Kazası*, s. 16-23.

15 Faruk Sümer, «Boz-ulus hakkında», *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* [DTCFD], Ankara 1949, VII/1, 30.

16 M. Tayyib Gökbilgin, *Rumeli'de Yörükler, Tatarlar ve Evlâd-ı Fâ-tihân*, İstanbul 1957, s. 20, 21, 29. 105 v.d.

semmâ olmanın yanında, buldukları bölgelerde il veya ulus ismine, veyahut da iktisadî faaliyetlerine göre muhtelif adlar alan bu gibi teşekküllerin, içtimâî teşkilâtları bakımından umûmiyetle boy veya tâifelerden meydana geldiği, boy veya tâifelerin ise, muhtelif cemâatlara ayrıldığı görülmektedir. Büyük gruplar halindeki konar-göçer teşekküllerin muhtelif adları alması hususunda bâzı âmillerin rol oynamış olması nazarı dikkate alınacak olursa, bu büyük teşekkülleri teşkil eden boylar ile, boyları teşkil eden cemâatlerin isimlerini nereden aldıkları veya hangi unsurun bu ismi almalarına sebep olduğu ister istemez hatıra gelmektedir. Nitekim, büyük bir kısmı tîmâr veya hâs reâyâsı olarak çok erken devirlerde meskûn bir hâle geçen ve bunun neticesinde konar-göçerliğin birtakım husûsiyetlerini zamanla kaybetmiş bulunan Batı Anadolu'daki ve Rumeli'deki yürüklerden ziyâde, ananevî içtimâî teşkilâtlarını uzun süre muhafaza eden Orta, Doğu ve Güney-doğu Anadolu ile Suriye bölgesindeki teşekküllerin incelenmesi, bu hususta başlıca hareket noktası olarak telâkkî edilmiştir.

Boya mensup olan ve boy-beyi âilesini teşkil eden bir cemâatin içinden «Bey» unvanını hâiz boy-beyleri tarafından idâre olunan boylar arasında, Anadolu'yu bir Türk yurdu haline getiren Oğuz boylarının adını taşıyan bir hayli boya rastlanılmaktadır. Hiç şüphesiz, Oğuz boylarına mensup olduklarından Beydili, Bayad, Avşar, Kınık, Peçenek, Salur, Eymir v.s. gibi adlarla bilinen bu boylar hakkında daha önce bâzı araştırmalar yapıldığı için¹⁷, fazla bir şey söylemek istememekle birlikte, bu hususta bir iki noktaya değinmek icap etmektedir.

Oğuz boylarına mensubiyetinden dolayı onların adını muhafaza eden boyların, bâzan bu isimlerinin başına başka bir isim daha aldıkları, veyahut da mensup oldukları asıl Oğuz boyu ismini tamamen terkederek diğer bir isimle anıldıkları nazarı dikkati celb etmektedir. Meselâ, 1520'de Halep Türkmenleri arasında yer alan Köpek-oğlu Durak Bey idâresindeki Avşar ve Gündüz-oğlu İbrahim Bey idâresindeki Gündüzlü boylarının, daha sonraki yıllarda asıl boy adlarının

17 Meselâ bk. Faruk Sümer, «Osmanlı devrinde Anadolu'da yaşayan Üç-Oklu Oğuz boylarına mensup teşekküller», *İFM*, İstanbul 1949-50, XI/1-4, 437-508; Aynı yazar, «Bozoklu Oğuz boylarına dair», *DTCFD*, Ankara 1953, XI/1, 65-103.

yanında, boy-beyi âilesinin ismini yâni *Köpekli Avşarı* ve *Gündüzlü Avşarı* ismini aldıkları görülmektedir¹⁸. Bunların bu isimleri boy-beyi ailesinden mezkûr Durak Bey'in babası Köpek'den ve İbrahim Bey'in babası Gündüz'den, veyahutta daha önce yaşamış aynı isimli bir boy-beyinden aldığı anlaşılmalı beraber, burada üzerinde durulması icap eden asıl husus, boyu idâre eden boy-beyi âilesi isminin, bilâhîre o boya adının verilmiş olmasıdır. Kezâ, 1520'de yine Halep Türkmenleri arasında yer alan Beylik Avşar boyunun, bilâhîre Avşar boyuna mensubiyetinden dolayı almış olduğu Avşar adını tamamen terkettiği ve sâdece *Beyliklü* adıyla bilindiği dikkati çekmektedir¹⁹. Beylik adının boya hangi sebepten verildiği kesin olarak bilinmemekle birlikte, konar-göçer cemâatlerin mensupları arasında Beylik adını taşıyan şahısların olması²⁰, bu ismi ya 1520'deki Beylik adlı boy-beyinden, veyahut da daha önce yaşamış aynı isimli bir ceddinden almış olabileceğini hatıra getirmektedir. Bu durum ise, boyu idâre eden boy-beyi isminin, boyun asıl ismiyle beraber zikredilmesinin yanında, asıl ismini tamamen unutturarak sâdece kendi ismini de verdirdiğini göstermektedir.

Bunun haricinde, konar-göçer teşekkülleri teşkil eden diğer boy-lar arasında doğrudan doğruya boy-beyi âilesine nisbetle isim alanlara da tesâdüf edilmektedir. Meselâ, Halep Türkmenleri içinde yer alan *İnalı* boyunun, 1520'de İnal-oğlu Hamza Bey idâresinde olması²¹, boyun ismini ya Hamza Bey'in babası İnal'dan, ya da daha önce yaşamış aynı isimli bir ceddinden; 1519'da Ramazanlı ulusu arasında yaşayan *Ulaş* boyunun, ismini, daha önce boyu idâre etmiş olan Ulaş Bey'den²²; yine Halep Türkmenleri'ne dâhil olan *Toktemür* (*Tohtemür*) boyunun ise, ismini 1525-30 tarihinde boy-beyi olan Toktemür Bey'den aldığı anlaşılmaktadır²³.

18 Şahin, *Halep Türkmenleri*, s. 699-701.

19 Şahin, *Aynı makale*, s. 702-703.

20 Meselâ, Halep Türkmenleri'ne mensup olan Sekiz-Oğlan cemâatinin 1520 tarihinde ahâlisi arasında Beylik-oğlu Eyne Hoca adlı bir şahıs yer aldığı gibi (BOA, *Halep TD*, nr. 93, s. 662), 1525-30 tarihinde İnalı boyuna bağlı İnalı cemâatinin başında da Mehmed Kethudâ-oğlu Davud Kethudâ ile birlikte Ali Kethudâ-oğlu Beylik Kethudâ bulunuyordu (Şahin, *Aynı makale*, s. 701-702).

21 Şahin, *Aynı makale*, s. 701-702.

22 Sümer, *Üç-Oklu Oğuz boylarına mensup teşekküller*, s. 454.

23 Şahin, *Aynı makale*, s. 705.

Boy-beyi âilesine nisbetle isim alan bu gibi boyların yanı sıra, muayyen bir bölgedeki il veya ulusların teşkilinde, bâzan diğer bölgelerdeki konar-göçer teşekküller de mühim bir rol oynadığı için, o teşekkül dâhilindeki boyların, aslen mensup olduğu teşekkülün adını aldığı görülmektedir. Bu cümleden olarak Yeni-il Türkmenleri'ni teşkil eden aşiretlerin bir kısmı aslen Dulkadirli Yörükleri'ne mensup olduğundan²⁴, Yeni-il'de kendilerine *Dulkadirli* boyu denilmesine; kezâ Boz-ulus'u teşkil eden aşiretlerin bâzısının yine Dulkadirli Yörükleri ile Şam Vilâyeti Türkmenleri'ne mensup olmasından dolayı²⁵, Boz-ulus'da kendilerine *Dulkadirli* ve *Şam Vilâyeti Türkmenleri* boyu adının verilmesine sebep teşkil etmiştir. Bu arada yine Boz-ulus'u teşkil eden ve aslen Akkoyunlu teşekkülleriyle Halep Türkmenleri'ne mensup olan aşiretlerin, *Boz-ulus* boyuna tâbi olduğunun zikredilmesi²⁶, bu boyların bâzan asıl mensup oldukları teşekküllerin adlarıyla değil, il veya uluslarının isimleriyle de anıldıklarını göstermektedir. Muayyen bir bölgedeki il veya ulusların teşkilinde rol oynayan bu gibi teşekküllere, umumiyetle o teşekkül dâhilinde mensup olduğu asıl teşekkülün adı boy adı olarak verilmekle beraber, bâzan mensup olduğu asıl teşekkülün adını almadığı ve başka bir adla anıldığı da görülmektedir. Meselâ, Yeni-il Türkmenleri'ne dâhil aşiretlerin, Yeni-il'de asıl mensup olduğu Halep vilâyeti adının kendisine boy adı olarak verilmediği ve bunların *Yaban-eri* boyu adı altında zikredildiği belirtilmelidir²⁷. *Yaban* ve *Er* (Adam) kelimelerinden meydana gelen bu tâbirin, Yeni-il'de Halep Türkmenleri'ne verilmesi, şüphesiz mezkûr tâbirin anlamıyla alâkalıdır. Bilindiği gibi Halep Türkmenleri güneyden yâni Halep vilâyetinden gelerek Yeni-il'e dâhil olmaktadır. İşte bu durum onların yabandan veya dışarıdan gelen kimseler mânasına; Yeni-il'de *Yaban-eri* boyu adı altında bilinmelerine sebep olmuştur²⁸.

24 Şahin, *Yeni-il Kazası*, s. 149-150, 153-154.

25 BOA, *Dişarbekir TD*, nr. 200, s. 967, 1007; Krş. Sümer, *Boz-ulus hakkında*, s. 31, 37, 53, 60.

26 *Aynı defter*, s. 917-966; Krş. Sümer, *Boz-ulus hakkında*, s. 30-31.

27 Şahin, *Yeni-il Kazası*, s. 149-150, 153-154.

28 Arşiv vesikalarında «Yaban» tâbiri, dışarıdan gelen yabancı kimseler için kullanılmaktadır. Meselâ, Trabzon'daki Hatuniyye İmâreti evkafına bağlı Bedesten'deki bâzı dükkânları hariçten gelip kiralayanlar için dahi «Yaban» tâbirinin kullanıldığı görülmektedir (Trabzon kadısına gönderilen 18 Zilkâ'de 987/6 Ocak 1580 tarihli hüküm, *MD*, nr. 41, s. 363, hük. 776).

Bahis mevzu olan bu boyların yanı sıra, boyları teşkil eden cemâatlerin isim almalarında da yine muhtelif âmiller rol oynamaktaydı. Cemâat ahâlisi içinde umûmiyetle babadan oğula geçen ve kethudâ unvanını hâiz bulunan kimseler tarafından idâre edilen bu cemâatler arasında, Oğuz boylarına mensubiyetinden dolayı onların adını muhafaza edenlerin sayısı hayli kabarıktır. Osmanlı devrinde Oğuz boylarının adını taşıyan cemâatlere dair bâzı araştırmalar yapılmasına rağmen, birtakım noktalara temas etmek gerekmektedir.

Osmanlı döneminde Oğuz boylarının adını taşıyan veya taşımayan aynı isimli cemâatler, tek bir cemâat halinde yaşamının yanında, her biri birer kethudâ idâresinde olmak üzere muhtelif gruplara ayrılmış bir halde idiler. Muhtelif gruplar halinde bulunan ve Oğuz boylarının adını taşıyan cemâatlerin bâzısı, mensup oldukları boyun adını muhafaza etmekle birlikte, kethudâsının ismini, veyahutta kethudânın babasının ismini de almaktaydılar. Meselâ, Halep Türkmenleri'ne dâhil olan ve muhtelif gruplara ayrılan Eymir cemâatinin, 1525-30 ve 1536 tarihlerinde Çarık-oğlu Ahmed Kethudâ²⁹, 1552 tarihinde ise Çarık-oğlu idâresinde olan grubu³⁰, 1641'de Ahmed Kethudâ'nın babası Çarık'a nisbetle *Çarıklı Eymiri*³¹; 1641'de Bonsuz-oğlu İdris Kethudâ idâresindeki grubu, İdris Kethudâ'nın babası Bonsuz'a nisbetle *Bonsuzlu Eymiri*³²; Boz-ulus'a dâhil olan Beydili cemâatinin, 1540'da İsmail-oğlu Maksud Kethudâ idâresinde olanları, Maksud Kethudâ'nın babası İsmail'e nisbetle *İsmail Beydili*³³ adıyla anılmaktaydılar. Yine Halep Türkmenleri'nin Bayad boyuna mensup olup 1536'da Doğan-oğlu Feyyaz Kethudâ idâresinde bulunan ve bu tarihte Feyyaz Kethudâ'nın babası Doğan'a nisbetle *Doğanlı* adıyla bilinen cemâatin³⁴, 1641'de *Doğanlı Bayad* adıyla anıldığı görülmektedir³⁵. Kethudâlık müessesesinin babadan oğula geçtiği nazar-ı itibâra alacak olursa, bu cemâatlere adını vermiş

29 BOA, *Halep TD*, nr. 1040, s. 121-122; BOA, *Halep TD*, nr. 397, s. 774.

30 BOA, *Halep TD*, nr. 280, s. 332. Burada, Çarık-oğlu'nun adı tasrih edilmemekle beraber, 1525-30 ve 1536 tarihlerindeki Ahmed Kethudâ olması kuvvetle muhtemeldir.

31 BOA, *Halep Türkmenleri TD*, nr. 773, s. 51.

32 *Aynı defter*, s. 49.

33 *Diyarbakir TD*, nr. 200, s. 917-918; Sümer, *Boz-ulus hakkında*, s. 47.

34 *Halep TD*, nr. 397, s. 808.

35 *Halep Türkmenleri TD*, nr. 773, s. 39-40.

olan şahısların, oğullarından önce kethudâlık vazifesinde bulduklarım söylemek mümkündür.

Diğer taraftan, Yeni-il Türkmenleri'ne dâhil olan ve 1583'de Bahri Kethudâ, 1630-31'de ise Osman Bahri Kethudâ idâresinde bulunan Bidil Afşarı içindeki bir grubun³⁶, bu son tarihte yâni 1630-31 de, ya 1583'deki Bahri Kethudâ'ya, ya da 1630-31'deki Osman Bahri Kethudâ'ya nisbetle *Bahri Afşarı* adını alıp Bidil ismini tamamen terketmesi; kezâ, 1583 ve 1630-31 tarihlerinde Receb Kethudâ idâresinde, 1641'de ise Receb Kethudâ'nın oğlu Hüseyin Kethudâ idâresinde olan Tâifi Afşarı cemâatinin³⁷, 1641'de Tâifi adını tamamen terkederek *Recebliü Afşarı* adını alması, cemâatlerin mensup olduğu boyun ismi yanında kullandığı nisbeti bilâhire terkederek bunun yerine kethudânım ismini aldıklarını göstermektedir.

Bunun yanı sıra, aynı adı taşıyan bâzı cemâat gruplarının meskûn bir hâle geçmesi, veyahutta göçer bir hayat yaşaması da bir ad alma vesilesi olmaktadır. Bu cümleden olarak Karkın cemâatinin 1641'de Durak Kethudâ idâresinde henüz daha yerleşmemiş olan grubuna *Göçer Karkın*, Pîr Ahmed Kethudâ idâresinde yerleşik bir hayat yaşayan grubuna *Oturak Karkın* adının verildiği³⁸; kezâ, Kızık cemâatinin de yine buna benzer bir şekilde 1641'de *Göçer Kızık* ve *Oturak Kızık* adıyla bilindiği zikredilmelidir³⁹.

Öte yandan, Halep Türkmenleri'ne dâhil olup, 1520'de Korkmaz Kethudâ idâresinde bulunduğu için Korkmaz Kethudâ Cemâati adıyla bilinen ve Halep Döğeri adıyla de anılan Döğeri cemâatinin⁴⁰, daha sonraki yıllarda ve hatta asırlarda sâdece *Halep Döğeri* adıyla bilinmesi⁴¹; 1520'de Taban-oğlu Hilâl, Âdil-oğlu Yusuf ve Kara Mehmed-oğlu İsmail idâresinde üç gruba ayrılan ve Hama Döğeri'ne tâbi olan Döğeri cemâatinin⁴², bundan sonraki yıllarda ve hatta asırlar-

36 Şahin, *Yeni-il Kazası*, s. 171.

37 Şahin, *Yeni-il Kazası*, s. 231-232.

38 *Halep Türkmenleri TD*, nr. 773, s. 9-12.

39 *Aynı defter*, s. 2-9.

40 *Halep TD*, nr. 93, s. 659-660, 689.

41 Meselâ, 1525-30 (*Halep TD*, nr. 1040, s. 108-110), 1536 (*Halep TD*, nr. 397, s. 824-825), 1552 (*Halep TD*, nr. 280, s. 331), 1570 (*Halep TD*, nr. 493, s. 984-986) ve 1641 (*Halep Türkmenleri TD*, nr. 773, s. 53) tarihlerinde bu ad ile bilinmekteydiler.

42 *Halep TD*, nr. 93, s. 690.

da *Hama Döğeri* adını alması⁴³; 1536'de Donrul Kethudâ idâresinde Anteb'in kuzey-doğusundaki Rum-Kal'a'da yaşayan Çepni cemâatinin⁴⁴, 1641'de *Rum-Kal'a Çepnisi* adını taşıması⁴⁵; Yeni-il Türkmenleri içinde yer alan, 1548'de Yeni-il'deki Göremez yurdunda yaylayan ve 1583'de yaylakçılık yaptığı yurdun adıyla yâni Göremez adıyla de anılan Eymir cemâatinin, 1644'de asıl ismi olan Eymir'i tamamen terkederek sâdece *Göremezli* cemâati adıyla bilinmesi⁴⁶; Hama Yörükleri içinde Salur boyuna mensup olan ve Hama'ya tâbi olan Bayad cemâatinin, 1527'de *Hama Bayada* adıyla zikredilmesi⁴⁷; 1540'da Boz-ulus'a dâhil olan bir cemâat ile⁴⁸, 1641'de Yeni-il'e dâhil olan diğer bir cemâatin *Şam Bayada* adıyla kaydedilmesi⁴⁹, esas boy-larının adını taşıyan cemâatlerin diğer bir ad almasında coğrafi sâha olarak buldukları yerlerin de büyük bir fonksiyonu olduğunu göstermektedir. Kezâ, Halep Türkmenleri'ne dâhil olan Karkın cemâatinin, 1520'de Hacı Deniz Kethudâ-oğlu Mehmed Fakih idâresindeki grubunun, hem *Deveciyan*, hem de *Oduncuyan* adını taşıması⁵⁰ ve hatta 1520'den sonraki yıllarda Oduncuyan adını terketmekle beraber Deveciyân adını muhafaza etmesi⁵¹, cemâatlerin isim almalarında diğer bâzı âmillerin olduğuna da dikkati çekmektedir. Bahis konusu cemâatin Oduncuyan adını taşıması, 1520 tarihli bir kayıttan anlaşıldığına göre, nakdî olarak senede vermekle mükellef oldukları 1500 akçalık vergiyi vermedikleri takdirde, bunun yerine 100 yük odun vermelerinden; Deveciyân ismini ise, iktisâdî fonksiyonları bakımından deve yetiştirmekle şöhret bulmalarından dolayı aldıkları anlaşılmaktadır⁵².

43 1525-30 (*Halep TD*, nr. 1040, s. 102-105), 1536 (*Halep TD*, nr. 397, s. 820-821), 1552 (*Halep TD*, nr. 280, s. 330) ve 1570 (*Halep TD*, nr. 493, s. 973-976, 979) tarihlerinde bu ad ile bilindiği gibi, 1641 tarihinde dahi bu adı taşı-maktaydı (*Halep Türkmenleri TD*, nr. 773, s. 51).

44 *Halep TD*, nr. 397, s. 822.

45 *Halep Türkmenleri TD*, nr. 773, s. 64-67.

46 Şahin, *Yeni-ül Kazâsı*, s. 191.

47 BOA, *Hama TD*, nr. 418, s. 314-315.

48 *Dişarbekir TD*, nr. 200, s. 997; Krş. Sümer, *Boz-ulus hakkında*, s. 57.

49 Şahin, *Yeni-ül Kazâsı*, s. 228.

50 *Halep TD*, nr. 93, s. 692.

51 1525-30 ve 1536 tarihlerinde bu adı hâlâ muhafaza etmekte idiler (*Halep TD*, nr. 1040, s. 46-47; *Halep TD*, nr. 397, s. 819).

52 *Halep TD*, nr. 93, s. 692.

Diğer taraftan, 1536'da Çepni adıyla bilinen, Başım-Kızdılu Çepnisi adıyla de anılan ve Hatay'ın Belen kazâsının kuzey-doğusundaki Gündüzlü kazâsında yaşayan cemâatin⁵³, bilâhire 1570'de Bağras'da⁵⁴, 1641'de ise Adana, Aydın ve Saruhan'da görülmesi⁵⁵ ve mezkûr tarihlerde sâdece *Başım-Kızdılu Çepnisi* adıyla zikredilmesi, onların bu ismi belki de içtimâî bir hâdiseden dolayı aldıklarını; eğer böyle bir hâdise neticesinde mezkûr ismi almışlarsa, bu gibi hâdiselerin de aşiretlerin isim almalarına sebep olabileceğini söylemek mümkün olmaktadır.

Oğuz boylarının adlarını taşıyan cemâatlerin yanı sıra, onların adını taşımayan cemâatlerin büyük bir kısmı, doğrudan doğruya kethudâlarının isimlerini taşımaktaydılar. Buna dâir defterlerde bir hayli kayda rastlamak mümkündür. Bu bakımdan bilhassa entere-san isimleri olan cemâatlerin bir kısmını burada belirtmeyi uygun buluyoruz. Bunlar arasında Halep Türkmenleri'ne dâhil olup Beylik Avşar (Beyliklü) boyuna bağlı bulunan ve 1525-30'da Cengiz-oğlu Kırım Kethudâ idâresinde olan cemâatin *Cengizlü*⁵⁶ ve 1570'de Kulaksız-oğlu Süleyman Kethudâ idâresindeki cemâatin *Süleyman Kulaksız*⁵⁷; 1552'de Karabaş Kethudâ idâresindeki cemâatin *Karabaş Kethudâ*⁵⁸; 1525-30 ve 1536 tarihlerinde İsa Hacı-oğlu Veli Kethudâ idâresindeki cemâatin⁵⁹, mezkûr tarihler ile 1552 ve 1570 tarihlerinde *İsa-Hacılı*⁶⁰; 1525-30'da Bozan-oğlu Mansur Kethudâ idâresindeki cemâatin⁶¹, mezkûr tarih ile 1536, 1552 ve 1570 tarihlerinde *Bozanlı*⁶²; Bayad boyuna bağlı olan ve 1525-30'da Pehlivan-oğlu İlyas'ın oğlu Davud Kethudâ idâresinde bulunan cemâatin⁶³, bu tarih ile daha sonraki yıllarda ve hatta asırlarda *Pehlivanlı*⁶⁴; 1525-30'da Yaban-

53 *Halep TD*, nr. 397, s. 821-822.

54 *Halep TD*, nr. 493, s. 1005.

55 *Halep Türkmenleri TD*, nr. 773, s. 67-68.

56 *Halep TD*, nr. 1040, s. 115.

57 *Halep TD*, nr. 493, s. 936.

58 *Halep TD*, nr. 280, s. 326.

59 *Halep TD*, nr. 1040, s. 82-83; *Halep TD*, nr. 397, s. 756.

60 *Halep TD*, nr. 280, s. 328; *Halep TD*, nr. 493, s. 956.

61 *Halep TD*, nr. 1040, s. 84.

62 *Halep TD*, nr. 397, s. 757; *Halep TD*, nr. 280, s. 328; *Halep TD*, nr. 493, s. 958.

63 *Halep TD*, nr. 1040, s. 49-52.

64 Meselâ, 1536 (*Halep TD*, nr. 397, s. 804-805), 1552 (BOA, *Halep TD*,

oğlu İskender Kethudâ idâresindeki cemâatin⁶⁵, bu tarih ile 1536, 1552 ve 1570 tarihlerinde *Yabanlu*⁶⁶; 1525-30'da Beçi-oğlu Tanrıverdi Kethudâ ile Tanrıverdi-oğlu Beçi Kethudâ idâresindeki cemâatin⁶⁷, bu tarihte ve daha sonraki tarihlerde *Beçilü*⁶⁸; Karakoyunlu Yörükleri'nden olan ve 1520'de Çomak-oğlu Ali Kethudâ idâresinde bulunan cemâatin, mezkûr tarihte *Çomak-oğlu Ali Kethudâ*⁶⁹ ve 1525-30 da *Çomaklu*⁷⁰; Yeni-il'de Dulkadırlı boyuna mensup olan Anamaslu cemâatinin, 1641'de Hacı Bozan Kethudâ idâresindeki kolunun, 1648'de *Hacı-Bozan Anamaslısu*⁷¹; 1630-31'de İlühan Kethudâ idâresindeki Elçi cemâatinin⁷², 1691'de *İlühanlı Elçisi*⁷³; Şerefli cemâatinin 1630-31'de Sultan Kethudâ idâresinde olanlarının⁷⁴, 1691'de *Sultan Kethudâ Şerefliüsü*⁷⁵ ve 1647'de Köse-oğlu idâresinde olanlarının⁷⁶, 1691'de *Köse'oğlu Şerefliüsü*⁷⁷; 1583'de Kızıl Ali-oğlu Hasan Kethudâ idâresinde olup mezkûr tarih ile 1630-31'de Kızıl-Alilü ismiyle anılan Toktemürlü cemâatinin, 1641'de sâdece *Kızıl-Ali Toktemürlüsü*⁷⁸; Dulkadırlı Yörükleri'nden Koyuncuyan tâifesine tâbi olan ve Kanunî devrinde Müslim Hacı-oğlu Mehmed Kethudâ idâresinde bulunan cemâatin *Müslim-Hacılı*⁷⁹; Hama Yörükleri'nden olup Salur boyuna tâbi olan ve 1527'de Yusuf-oğlu Süleyman Kethudâ

nr. 454, s. 854-858), 1570 (*Halep TD*, nr. 493, s. 896-901) ve 1641 (*Halep Türkmenleri TD*, nr. 773, s. 38-39, 73) tarihlerinde bu ad ile bilinmekteydiler.

65 *Halep TD*, nr. 1040, s. 57.

66 *Halep TD*, nr. 397, s. 806; *Halep TD*, nr. 454, s. 857; *Halep TD*, nr. 493, s. 907.

67 *Halep TD*, nr. 1040, s. 52-53.

68 1552 (*Halep TD*, nr. 454, s. 860-861), 1570 (*Halep TD*, nr. 493, s. 915) ve 1641 (*Halep Türkmenleri TD*, nr. 773, s. 39) tarihlerinde dahi bu adı taşıyorlardı.

69 *Halep TD*, nr. 93, s. 689.

70 *Halep TD*, nr. 1040, s. 96.

71 Şahin, *Yeni-il Kazâsı*, s. 164.

72 Şahin, *Yeni-il Kazâsı*, s. 189.

73 Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretleri İskân Teşebbüsü (1691-1696)*, İstanbul 1963, s. 65.

74 Şahin, *Yeni-il Kazâsı*, s. 230.

75 Orhonlu, *Aynı eser*, s. 67.

76 Şahin, *Yeni-il Kazâsı*, s. 230.

77 Orhonlu, *Aynı eser*, s. 65.

78 Şahin, *Yeni-il Kazâsı*, s. 235.

79 *Dulkadırlı TD*, nr. 402, s. 86.

idâresinde bulunan cemâatin, mezkûr tarihte *Yusuf-oğlu Süleyman Kethudâ*⁸⁰, daha sonraki yıllarda ise *Süleymanlı*⁸¹; 1570'de Âmir-oğlu Hasan Kethudâ idâresindeki cemâatin *Âmirliü*⁸²; Kırşehir'deki Varsak adlı konar-göçer teşekküle mensup olan ve 1485'de Güzel Han-oğlu Ali Kethudâ idâresinde bulunan cemâatin⁸³, mezkûr tarihte ve 1526'da *Güzel-Hanlı*⁸⁴; 1485'de Çakır-oğlu İsâ Kethudâ idâresindeki cemâatin⁸⁵, mezkûr tarihte ve 1526'da *Çakırlı*⁸⁶; 1485'de İlyas-oğlu Mustafa Kethudâ idâresindeki cemâatin⁸⁷, mezkûr tarihte ve 1526'da *İlyaslı* adını taşıdıkları görülmektedir⁸⁸.

Yine Oğuz boylarının ismini taşımayan, Yeni-il'de Dulkadirli boyuna mensup olan ve 1548'de Mühür-Kulak mezraasında ziraatçilik yapan Bâli cemâatinin, bilâhire 1583, 1630-31 ve 1644 tarihlerinde *Mühür-Kulak Bâlisi* adıyla kaydedilmesi⁸⁹; Cerid cemâatinin 1641'de Karaca-Virân köyünde sâkin olanlarının *Karaca-Virân Ceridi* ve Kolça-Kend'de sâkin olanlarının *Kolça-Kend Ceridi* ismiyle zikredilmesi⁹⁰; At-Çeken ulusu'na mensup olan ve II. Bâyezid devrinde Kara-Pınar mezraasını yurd tutan cemâatin, mezraamın adıyla yâni *Kara-Pınar* adıyla bilinmesi⁹¹, daha evvel de belirtildiği üzere, mezkûn olup ziraatçilik yaptıkları ve yurd olarak tuttıkları yerlerin, cemâatlerin isim almalarına âmil olduğunu göstermektedir.

Böyle olmakla beraber, bâzı cemâatler, kethudâ oldukları tasrih edilmeyen şahısların, veyahut da bu şahısların babasının adıyla deftere kaydedilmekteydiler. Bu kabilden olarak At-Çeken ulusu'na tâbi olan ve ahâlisi arasında Taşgun-oğlu İsâ Bey ile İsâ Bey'in birâder-

80 *Hama TD*, nr. 418, s. 309.

81 Meselâ, 1570'de bu ad altında üç gruba ayrılan ve Yusuf-oğlu Ali Kethudâ idâresinde olan cemâatin, bir grubu Humus'da, diğer grubu ise Halep vilâyeti dâhilinde idi (BOA, *Humus TD*, nr. 502, s. 147-149).

82 *Aynı defter*, s. 169-170.

83 *TD*, nr. 19, s. 323.

84 *TD*, nr. 998, s. 644.

85 *TD*, nr. 19, s. 322.

86 *TD*, nr. 998, s. 644.

87 *TD*, nr. 19, s. 307.

88 *TD*, nr. 998, s. 647.

89 Şahin, *Yeni-il Kazâsı*, s. 168.

90 Şahin, *Yeni-il Kazâsı*, s. 175.

91 *At-Çeken ulusu TD*, nr. 32, s. 42.

lerinin yer aldığı cemâat *Taşgunlar*⁹²; Aziz adlı şahsın oğullarının yer aldığı cemâat *Evlâd-ı Aziz*⁹³ ve Kosun-oğlu Yusuf'un yer aldığı cemâat ise *Kosunlu* adıyla bilinmekteydiler⁹⁴. Kezâ, Dulkadirli Yörükleri'ne tâbi olup ahâlisi arasında Bulduk-oğlu Hamza'nın yer aldığı cemâat Dedeşlü adıyla bilinmekte ve *Bulduklı* adıyla anılmakta⁹⁵; Baş-oğlu Câfer'in yer aldığı cemâat Süleymanlı adıyla bilinmekte ve *Başlı* adıyla anılmakta⁹⁶; İskender-oğlu Kılıçcı'nın yer aldığı cemâat *Kılıççular*⁹⁷ ve Sakal-oğlu İsâ'nın yer aldığı cemâat ise *Sakal-oğlu* adıyla bilinmekte idi⁹⁸. Bu şahısların kethudâ olduklarının belirtilmemesi, kuvvetli bir ihtimalle cemâatlerinin ihtiyarı, ileri geleni veya muteber kimseleri olabileceklerini ve dolayısıyla bu gibi kimselerin de cemâatlerin isim almalarına sebep teşkil edebileceğini hatıra getirmektedir.

Yukarıda verilen misâllerden anlaşılacağı üzere, Osmanlı Devleti zamanında konar-göçer aşiretlerin coğrafi sâha olarak buldukları yerlere, siyâsî bir hüviyete sahip olan beyliklerin bakıyyeleri olmalarına, meskûn olup olmamalarına, içtimâî birtakım hâdiselere, iktisâdî faaliyetlerine, mükellefiyetlerine, boy-beyi âilesi ile büyük ölçüde kethudâların adlarına, kuvvetli bir ihtimalle de cemâat ihtiyarlarının, ileri gelenlerinin veya muteber kimselerinin adlarına müsteniden isimlendirildikleri görülmektedir.

92 *Aynı defter*, s. 23-24.

93 *Aynı defter*, s. 45.

94 *Aynı defter*, s. 115-116.

95 *Dulkadirli TD*, nr. 402, s. 92.

96 *Aynı defter*, s. 99.

97 *Aynı defter*, s. 165-166.

98 *Aynı defter*, s. 263.